

Копан Олексій Володимирович –
Перший заступник Керівника Міжві-
домчого науково-дослідного центру
з проблем боротьби з організованою
злочинністю при Раді національної
безпеки і оборони України, доктор
юридичних наук, професор

Роль Служби зовнішньої розвідки України у боротьбі з організованою злочинністю

*У статті акцентовано увагу на проблемі використання органі-
заційно-правових механізмів підвищення ефективності бороть-
би з організованою злочинністю, посилення ролі розвідувальних
органів України у цій справі.*

Ключові слова: організована злочинність, організаційно-правові
заходи, розвідувальні органи.

Потреба у чіткому розумінні завдання Служби зовнішньої розвідки
України щодо участі у боротьбі з міжнародною організованою
злочинністю є обов'язковою умовою для дієвої протидії відповідному
суспільно небезпечному явищу як на національному, так і міжнарод-
ному рівнях.

Міжнародна спільнота змушена констатувати, що організовані
злочинні формування здійснюють свою діяльність у світі, який для них,
по суті, не має кордонів, у той час як правоохоронні органи, як прави-
ло, діють у межах національних державних кордонів.

Більшість країн демонструють слабкість у боротьбі з організо-
ваною злочинністю, в деяких із них її негативні прояви прискорюють
розвал державних структур. В окремих регіонах світу доходи від торгів-
лі наркотиками, коштовним камінням, деревиною, зброєю є фінансо-
вим підґрунтям низки соціально-політичних, етнічних конфліктів.
У екстремальних випадках організована злочинність може переважати
над самою державою.

Експертами ООН зазначається, якщо скласти воєдино різні еле-
менти – тероризм у співвідношенні з безмежним насиллям, можливість

володіння зброєю масового ураження, організована злочинність, ослаблення державних систем і пріоритет насилля – виникає нова радикальна загроза.

У своєму розвитку та трансформації організована злочинність є досить динамічним негативним соціальним явищем, так як її представники не обмежені не тільки державними кордонами, а й соціоетичними, національними цінностями.

Ця внутрішня загроза національній безпеці має зовнішню складову: транскордонний трафік наркотиків, торгівля жінками, зброєю, нелегальна міграція, як правило, – є результатом діяльності організованих злочинних формувань [1]. Їх позанаціональний інтерес – отримання наживи, уможливорює зв'язок із тероризмом.

Злочинність у будь-якій державі становить загрозу, яка без перебільшення представляє небезпеку сталому розвитку, а деякі її види – зовнішні та внутрішні загрози національній безпеці країни. Характерні риси трансформативності злочинності в Україні були відображені в Рішенні Ради національної безпеки і оборони України “Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції”, введеному в дію Указом Президента України № 870/2009 (870/2009) від 27 жовтня 2009 року.

Президентом України В. Януковичем поставлені перед усіма державними органами завдання щодо підвищення дієвості правоохоронної системи країни, подолання кримінальних тенденцій у суспільстві. Таке стратегічне завдання потребує комплексного бачення органами управління стану забезпеченості криміногенної безпеки України.

Важливість відповідної проблеми визнають і США. Так, Адміністрація президента цієї країни 26 липня 2011 р. представила нову стратегію боротьби з міжнародною організованою злочинністю.

У документі йдеться про необхідність санкцій проти осіб, підозрюваних у зв'язках з криміналітетом із республік колишнього Радянського Союзу, Японії, Мексики та Італії. “Безпрецедентним” назвав зростання їх активності за останні 15 років радник президента США з питань внутрішньої безпеки Джон Бреннан.

Наголошується, що нова стратегія допоможе ефективнішому виконанню американських законів, спрямованих на послаблення фінансової могутності злочинних мереж по всьому світу.

Президент Барак Обама зазначив: “Ця стратегія будуватиметься докола одного об'єднуючого принципу: будувати, балансувати та інтегрувати інструменти американської потужності в боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю і пов'язаними з нею загрозами нашій національній безпеці, – і настійно закликати наших партнерів робити те ж саме... Хоча ця стратегія призначена для допомоги уряду

Сполучених Штатів у боротьбі з транснаціональною злочинністю, вона також слугує запрошенням до активнішого міжнародного співробітництва. Ми закликаємо наших партнерів і союзників відгукнутися на зобов'язання, які ми приймаємо у себе вдома, і взяти участь у створенні нової основи для міжнародної співпраці з метою захисту всіх наших громадян від насильства, збитку та експлуатації, що викликані транснаціональною організованою злочинністю” [2].

У Стратегії національної безпеки США президент доручив своїй адміністрації дотримання чотирьох непохитних національних інтересів: безпеки, благополуччя, поваги до загальнолюдських цінностей і формування міжнародного порядку, здатного реагувати на виклики XXI століття. Розширення масштабів, обсягу і впливу транснаціональної організованої злочинності (ТОЗ) та її загроза для безпеки США, міжнародної безпеки і державного управління є одними з найважливіших проблем у цьому плані.

Одним із основних заходів у стратегії боротьби з транснаціональною організованою злочинністю США визначено підвищення якості розвідувальної діяльності та обміну інформацією.

Організована злочинність в Україні, на відміну від економічно і політично стабільних держав, у яких вона головним чином експлуатує кримінальні джерела прибутку (наркобізнес, торгівлю зброєю, проституцію, ігровий бізнес і т. ін.), має у своїй основі економічну природу та обумовлює функціонування і подальший розвиток тіньової економіки.

Інформація, що надходить по лінії боротьби з організованою злочинністю, аналіз матеріалів оперативно-розшукових і кримінальних справ дають можливість зробити висновок, що кримінальні структури, користуючись недоліками у системі державного контролю, основну увагу приділяють формуванню легальних джерел отримання прибутків. Навколо цих джерел постійно йдуть суперечки і вчинюються криваві “розборки”. У намаганні зміцнити своє становище щодо володіння джерелами надприбутків або поширити свій контроль на нові їх джерела, злочинні структури лобіюють прийняття (або неприйняття) законів та управлінських рішень на свою користь.

Аналітичні матеріали спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю МВС України та СБ України свідчать, що саме таким шляхом формується лєвова частка тіньового капіталу, відбувається відмивання “брудних” коштів.

Сьогодні чітко простежується тенденція до набуття організованими кримінальними структурами права володіння і розпорядження матеріальними цінностями, в першу чергу, стратегічною сировиною, енергоносіями, товарами подвійного призначення, високоліквідними підприємствами і продукцією, насамперед, металургійної та хімічної

промисловості, агропромислового комплексу. Крім того, в процесі приватизації, через засновані ними російські та офшорні компанії, скуповуються підприємства, земля, нерухомість, здійснюються фіктивні інвестиції в економіку України, стимулювання розвитку тіншового сектору та втягування до нього широких верств населення.

За допомогою корупції, залякування та шантажу представників органів влади й управління або проникнення до державних органів, організована злочинність підриває стабільність державних і громадських інститутів, позбавляючи їх дієвості не тільки в силу втрати ними ефективності, але й за рахунок їх дискредитації. Це дає можливість лідерам організованих кримінальних структур займати достатньо “респектабельне” становище у суспільстві та використовувати свої корумповані зв’язки не тільки для забезпечення безпеки організованої злочинної діяльності, але й впливу на політичні та економічні процеси в країні.

Організовані злочинні формування діють в інтересах кримінально-олігархічних спільнот, які забезпечують “силову” реалізацію “схем”, “програм” із перерозподілу результатів економічної діяльності на свою користь, а не на зростання валового внутрішнього продукту. Ці процеси суттєво перешкоджають соціально-економічному розвитку України та підривають міжнародний авторитет нашої держави.

Необхідно відмітити негативні соціальні процеси, явища, чинники, причини та умови, що впливають на стан трансформації організованої злочинності із зовні:

- спроби налагодження зв’язків членів міжнародних терористичних організацій з організованими злочинними формуваннями в Україні;

- наявність міжнародних організованих злочинних формувань, що спеціалізуються на організації нелегальної міграції, торгівлі людьми, наркобізнесі, незаконній торгівлі зброєю, контрабанді;

- використання офшорних зон для відтоку капіталів, отриманих від кримінального бізнесу;

- використання тіншового капіталу, що знаходиться на закордонних розрахункових рахунках, коштів міжнародних фондів для забезпечення діяльності злочинних формувань в Україні;

- тіншовий ринок праці, трудова міграція.

Особливу небезпеку представляють мережеві злочинні організації, в основі яких покладено кланово-родовий принцип. Вони демонструють виключну живучість, і сьогодні відбувається їх підйом, оскільки вони легко діють між державами. Нерідко злочинні угруповання на основі свого досвіду приходять до єдино-можливого для них способу протистояння суспільству – мережевим організаціям, таким як мафія або тріади, які існують протягом століть. Зміст мережових злочинних організацій дуже простий – відсутність єдиного управляючого ор-

гану і багато центрів управління. Можуть створюватись консультативні ради керівників ланок або тимчасові координаційні структури.

Сьогодні не існує способу гарантованої ліквідації мережевої злочинної організації.

Восьмий Конгрес ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками (1990 р.) ухвалив Керівні принципи для попередження організованої злочинності та боротьби з нею. У пункті 2 цього документу державам-членам ООН рекомендовано створити установи та інші механізми по боротьбі з корупцією, а у п. 12 – розглянути доцільність створення спеціалізованої міжвідомчої установи, що безпосередньо займається боротьбою з організованою злочинністю.

У Неапольській політичній декларації та Глобальному плані дій проти організованої транснаціональної злочинності ООН міститься низка положень, безпосередньо пов'язаних зі злочинністю як у міжнародному, так і національному вимірах. Крім цього, вона закликає держави світу приєднатися до заходів, що впроваджуються ООН щодо боротьби з цим негативним явищем, і привести своє законодавство у відповідність до положень цієї Декларації [3].

Одним із перспективних напрямів забезпечення дієвості боротьби з цим негативним явищем є забезпечення координації діяльності суб'єктів, задіяних у справі боротьби з організованою злочинністю.

Боротьбу з організованою злочинністю та корупцією в різних країнах світу здійснюють: а) у Російській Федерації – спеціалізовані підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Генеральної прокуратури, МВС, Федеральної служби безпеки; б) у Республіці Білорусь – органи внутрішніх справ, державної безпеки та прокуратури, Комітет державного контролю, державні податкові органи; в) у Республіці Польща – Центральне слідче бюро, в структурі якого є слідчо-оперативний відділ для боротьби з економічними злочинами та корупцією; г) в Угорській Республіці – національна поліція, прокуратура, прикордонна охорона та служби безпеки; ґ) у Литовській Республіці – Служба розслідувань організованих злочинів Департаменту поліції при МВС Литви; д) у ФРН – Федеральне відомство кримінальної поліції, яке входить до МВС; е) в Італії – Дирекція по боротьбі з мафією, яка також знаходиться в структурі МВС; є) у Швеції – Поліцейська служба, що організаційно підпорядковується Міністерству юстиції Швеції; ж) у Південно-Африканській Республіці – цільові групи Поліцейської служби ПАР і підрозділи національної стратегічної розвідки. Подібні структури також є і в Болгарії, Молдові, Японії, Румунії, Естонії, Нідерландах, Фінляндії.

Поліцейські органи виконують основні функції по протидії злочинності, разом із тим, загрози, що несуть у собі прояви організованої злочинності представляють проблему, яка може бути вирішена лише

з використанням зовнішніх і внутрішніх зв'язків держави, напруженої роботи всього механізму держави, виконання кожним з її елементів покладених завдань і функцій. Службі зовнішньої розвідки у цьому процесі відведено одну із головних ролей.

Складність питання в тому, що організоване злочинне формування з транснаціональними зв'язками виглядає як соціально-комунікаційна система, по засобам якої конспіративним шляхом можуть реалізовуватись злочинні цілі кримінальних структур або спеціальних служб недружніх країн.

Доступ вітчизняних правоохоронних органів до банків даних Інтерполу; Євроюсту; Міжнародного віртуального Центру ГУАМ по боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів; Бюро по координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території держав-учасниць СНД, та інформація, яка надходить через інші офіційні міждержавні координаційні структури, не може повно характеризувати реальні та потенційні загрози криміногенній безпеці України, зовнішній криміногенний вплив, так як він визначається не тільки станом внутрішньої безпеки України, а й внутрішньою безпекою інших країн світу. В свою чергу, питання забезпечення внутрішньодержавної безпеки є суверенною справою країни, яку вона захищає від впливу ззовні. Таким чином, для того, щоб захистити свої власні інтереси, Україна повинна мати якомога більше інформації у цій сфері, використовуючи для цього можливості зовнішньої розвідки.

Зрозуміло, що це пов'язано з процесом добування, аналітичного обробкою та використанням розвідувальної інформації про реальні та потенційні загрози, плани, наміри і дії іноземних держав, їх спеціальних служб, організацій та окремих осіб, що загрожують національним інтересам України у цій сфері.

Забезпечити дієвість боротьби з організованою злочинністю можливо за умови поєднання традиційних криміналістичних методів із методами розвідки та глибокого проникнення у злочинне середовище. У зв'язку з цим, при розробці та проведенні операції мають використовуватись аналітичні й оперативні можливості розвідувальних органів в єдиному комплексі. Наприклад, частина інформації може бути отримана в результаті розвідувальної діяльності за межами України, спеціальних заходів з припинення злочинної діяльності організованих груп та злочинних організацій, на підставі чого в подальшому можуть плануватись оперативні заходи у середині країни.

Розвідувальна діяльність є важливою формою забезпечення боротьби з організованою злочинністю, її успішність безпосередньо залежить від можливості доступу до розвідувального продукту суб'єктів формування тактики протидії відповідному суспільно небезпечному

явищу. Ця робота потребує певного обсягу інформації, що поступає до суб'єкта боротьби з організованою злочинністю у суворій відповідності до покладених на них службових обов'язків.

Унаслідок реалізації матеріалів, отриманих за результатами проведення розвідувальних заходів, у аспекті боротьби з організованою злочинністю, може бути здійснено:

- виявлення, попередження, припинення і розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів, а також виявлення та встановлення осіб, які їх скоюють або скоїли;

- здійснення розшуку осіб, які переховуються від органів розслідування та суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, а також розшук безвісті зниклих, зокрема і тих, які обізнані у відомостях, що становлять державну таємницю;

- виявлення міжнародних злочинних організацій, діяльність яких пов'язана з організацією нелегального переправлення осіб через державний кордон України;

- протидія організованій злочинній діяльності в сфері міжнародного наркобізнесу;

- запобігання спробам насильницького повалення конституційного ладу;

- недопущення створення в Україні осередків іноземних організацій екстреміського та терористичного спрямування;

- запобігання проведенню терористичних актів на території України щодо техногенно небезпечних об'єктів Збройних Сил України та економіки держави (АЕС, хімічні підприємства, гідроелектростанції тощо).

Ефективність розвідувального напрямку боротьби з транснаціональною організованою злочинністю доведено на теоретичному та практичному рівнях. Характер протистояння оперативних працівників і злочинців не дає підстав стверджувати, що державні органи апіорі переможці в цій боротьбі. Злочинці володіють формами, навичками і методами, що використовуються спецслужбами, їх поведінку відрізняє нахабність, агресивність, ворожнеча, готовність заради наживи вчинити злочин. Але безумовною перевагою є те, що Служба зовнішньої розвідки України, виконуючи завдання у сфері боротьби з організованою злочинністю, спирається на визначені та дозволені нашою країною конспіративні засоби та методи, при тому, що транснаціональні організовані злочинні формування на території України та інших держав заборонені законодавством своїх держав, а не рідко і законодавством усіх країн світової спільноти.

Таким чином, формування та реалізація державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю вимагає прийняття цілеспрямованих, системних і комплексних правових заходів як

у зовнішній, так і внутрішніх сферах державної діяльності. Стратегія боротьби з нею повинна враховувати можливість протидії її проявам за межами країни, використання механізмів втручання у сферу державної таємниці іншої держави та активного впливу на їх внутрішню і зовнішню політику. Роль Служби зовнішньої розвідки України у цій справі полягає у наданні розвідувального продукту замовникам, який їм необхідний для розробки і реалізації стратегії та тактики боротьби з організованою злочинністю в Україні. Сектор безпеки зарубіжних країн представляється найбільш перспективним об'єктом для Служби зовнішньої розвідки України в аспекті здобуття розвідувальної інформації щодо зовнішніх кримінальних загроз для нашої держави. Підвищений інтерес представляє інформація, яка знаходиться в обігу в координуючих, контролюючих, консультативних і дорадчих органах з питань національної безпеки країн світу.

Окремо необхідно відмітити необхідність належного контролю розвідувального забезпечення процесу використання розвідувального продукту його замовниками.

Список використаних джерел

1. Європейська стратегія безпеки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/.../031208ESSIRU.pdf>.
2. Стратегія боротьби з організованою злочинністю / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.whitehouse.gov>.
3. Організована злочинність і загроза безпеці. Боротьба з руйнівними наслідками контролю за наркотиками : доповідь Управління Організації Об'єднаних Націй по наркотиках і злочинності у сфері попередження злочинності та кримінального правосуддя E/CN.7/2009/CRP.4–E/CN.15/2009/CRP.4 від 1 берез. 2009 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unodc.org/unodc/.../18.html>.
4. Про розвідувальні органи України : Закон України від 22 берез. 2001 р. № 2331-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 19. – Ст. 94.
5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
6. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квіт. 2003 р. № 661-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 27. – Ст. 208.
7. Про Службу зовнішньої розвідки України : Указ Президента України від 14 жовт. 2004 р. № 1239/2004 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.pau.ua/doc/?code=1239/2004>.
8. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
9. Про Службу зовнішньої розвідки України : Закон України від 1 груд. 2005 р. № 3160-IV // Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 8. – Ст. 94.

10. Кузьменко А. Контроль над спецслужбами (розвідкою і контррозвідкою) – ознака реальної влади в сучасній конкуренції “груп впливу і тиску” з публічною владою держав [Електронний ресурс] / А. Кузьменко. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2222>.

11. Доклад LANDMINE MONITOR 2007: К безминному миру : Пресс-бюллетень Информационного центра ООН в Москве / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.unic.ru/bill/?ndate=2008-07-16>.

12. Протидія терористичній діяльності в Україні (сучасні кримінально-правові проблеми) : [монографія] / О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара, С. А. Кузьмін. – К. : МНДЦ, 2009. – 176 с.

В статье сделан акцент на проблеме использования организационно-правового механизма повышения эффективности борьбы с организованной преступностью, усиления роли разведывательных органов Украины в этом деле.

The article deals with the problem of using of the organization-legal mechanism of the effectiveness increase of fight against organized crime, strengthening of the role of intelligence agencies of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції журналу 7 грудня 2011 року.